

INDUSTRIËLE ARCHEOLOGEN BESTAAN NIET

Een verkenning van de Industriële Archeologie: definities en realisaties

door

Prof. Dr H. BALTHAZAR

1. Men neemt aan dat de term Industriële Archeologie (verder aangeduid als I.A.) voor het eerst bekend werd in 1955 door een artikel van de Engelse historicus Michael Rix in 'The Amateur Historian'. Het ging over de noodzaak tot beschrijving of bewaring van de getuigenissen van de industrialisatie vooraleer ze definitief verdwenen. Dit is dus een goede twintig jaar geleden.

In Engeland begon ca. 1740 de Industriële Revolutie. Door deze revolutie groeide de 'first industrial nation' tot een nooit geëvenaarde macht. Ook het landschap en de mens ondergingen nooit geëvenaarde wijzigingen. Dit industriële Engeland kende een eerste vertraagde groei na de Eerste Wereldoorlog. In de streken van de steenkool- en ijzermijnen, de katoenindustrie en de scheepsbouw ontstond een structurele crisis. Dit oude industriële Engeland kreeg een tweede klap met de Tweede Wereldoorlog. Wanneer vanaf 1951 ongeveer de Westerse economie uit de moeilijke reconstructiejaren geraakte en de verbluffende opgang van de energie- en grondstoffenverslindende consumptiemaatschappij begon, kwam ook de grote tijd van de slopers. Groot-Brittannië was een uitgelezen terrein: enorme zones van oude, verlaten of slecht draaiende industriecomplexen konden door de bulldozers vernietigd worden. Uit de trots van de eerstgeborene, uit een diepe crisis van de Engelse economie en uit een veralgemeende en versnelde afbraak kwam een reactie los, die grote lagen van de bevolking beroerde. Sinds twintig jaar ontstaan op vele plaatsen en spontaan groepen van mensen uit vele beroepsgroepen. Zij willen allemaal iets doen om de herinnering van het industrieel verleden te bewaren. Vanuit dit spontane proces kreeg de term I.A. burgerrecht als een regulerende discipline.

De universiteit van Bath speelde hiervoor een belangrijke rol. Prof. Kenneth Hudson poogde als eerste een wetenschappelijk verantwoord referentiekader en methodologisch model uit te werken. Zijn hand-

boek van 1963 blijft een pionierswerk.¹ Hij was ook de uitgever van het eerste nationale tijdschrift 'Industrial Archaeology' (1964). Inmiddels was de noodzaak tot eenheid in de beschrijving van industriële relictten aangevoeld in de officiële Council for British Archaeology, die in 1959 een speciale commissie daartoe installeerde: het Industrial Archaeological Committee. Uit deze commissie en uit de interventies van een reeks andere ministeriële departementen en diensten kwam de *National Record of Industrial Monuments* (NRIM) tot stand, een enorm project om alle industriële monumenten op een beschrijvende fiche te brengen. Sinds 1965 gebeurt de coördinatie hiervan door het Centre for the Study of the History of Technology (Bath), o.l.v. Prof. Dr R. A. Buchanan. Buchanan nam dus de pilootrol over en organiseerde vanaf 1966 een jaarlijkse ontmoetingsdag voor alle beoefenaars van I.A. Dat waren er honderden geworden en de BBC-televisie begon, na de inzet van de regionale, geschreven media, ook een stimulerende rol te spelen. De jaarlijkse 'Industrial Archaeology Competition' begon in 1968 aan een populaire opgang.²

2. Het uitgangspunt en de eerste structurering in Groot-Britannië is nu geschetst, maar ik kwam nog niet aan een duidelijke definiëring. Ik sprak enkel van een 'regulerende discipline'. Ik weet dat we op dit cruciale punt van definiëring (en afbakening) moeilijk tot een zeer sluitend en algemeen aanvaard begrippenapparaat zullen komen. Best lijkt mij uit te gaan van Engelse omschrijvingen van recente datum, omdat daar tenminste kan gesproken worden van een middellange ervaring ter zake.

Een eerste reeks omschrijvingen zoeken we bij Angus Buchanan.³ Het is nuttig de auteur te situeren, omdat — dat zal ik meerdere keren onderlijnen — de populariteit van een nieuwe discipline en van de I.A. in het bijzonder toch sterk verbonden blijkt aan de concrete maat-

¹ K. Hudson, *Industrial Archaeology*, Londen, John Baker, 1963.

² De 'Industrial Archaeology Competition' komt in de rubriek 'Chronicle', geproduceerd door de BBC-2 Archaeology and History Unit. Filmploegen volgen I.A.-projecten van lokale groepen; deze films worden dan aan een jury onderworpen die de drie beste projecten begiftigt met een geldprijs. Op 26 juni 1973 werd de T.V.-film 'For love or money' uitgezonden, een overzicht van I.A.-initiatieven in vijf landen, w.o. België. Voor eventuele inlichtingen: Chronicle, Room 2056, BBC Television, Kensington House, Richmond Way, London, W.14.

³ R. A. Buchanan, *Industrial Archaeology in Britain*, Penguin Books (A Pelican Original), 1972.

schappelijke context. Buchanan: geboren in 1930 te Sheffield (oud industriegebied), doctoraat in 1957 in hedendaagse sociale geschiedenis, vier jaar tewerkgesteld in sociaal-kultureel opbouwwerk, sinds 1960 in de Staff van het Bristol College of Science and Technology en van daaruit naar de universiteit van Bath waar hij hoofd is van de Humanities Group in de School of Humanities and Social Sciences en ook, zoals reeds vernoemd, directeur van het Centre for the Study of the History of Technology. Zijn belangstellingsveld is dus erg gericht op de interrelaties tussen technologie en sociale vooruitgang. Uit zijn prachtig handboek over I.A. vertaal ik:

'I.A. werd sinds tien jaar populair omdat het aan iedereen iets te bieden heeft. Zij houdt zich bezig met een gemeenschappelijke erfenis van het Britse volk, in het bijzonder dan de buitengewone geschiedenis van de laatste twee eeuwen. De essentie ervan ligt in het succes om een steeds stijgende bevolking een steeds stijgende levensstandaard te geven. Het is het scheppen van een hogere productiviteit, die uitmondde in de welvaart (affluence) van de westerse maatschappijen in de 20ste eeuw. Dit werd mogelijk door de industrialisatie, een dynamisch maar complex proces.

I.A. houdt zich bezig met het onderzoek van dit proces door een systematische studie van de overgebleven monumenten en artefacten. Het is een studie waar iedereen een stuk talent aan kan geven, de ambachtsman, de architect, de ingenieur, de handwerker, de huisvrouw, de onderwijzer, de historicus: zij vinden er een vruchtbaar en vruchtgevend onderzoeksveld.'

'I.A. is een studieveld van onderzoeken, opzoeken, inventariseren en, in sommige gevallen, bewaren van industriële monumenten. Daarenboven wil de I.A. de betekenis van deze documenten plaatsen in de context van de sociale en technologische geschiedenis. In algemene zin is een *Industrieel monument* elk overblijfsel van een industrie- of transportsysteem vanaf het neolithicum tot aan onze computer. In de praktijk echter is het nuttig de aandacht te beperken tot de laatste 200 jaar, omdat:

1. voor vroegere periodes meer de klassieke archeologische en historische technieken van pas komen;
2. de grootste massa van het materiaal begint vanaf de Industriële Revolutie.

De studie is 'archeologisch' omdat het te maken heeft met fysische

objecten en het ook veldwerk vereist, al komen daar zelden de klassieke opgravingstechnieken bij kijken.'

Een tweede benadering zoeken we bij Neil Cossons.⁴ Cossons: geboren in 1939 te Nottingham (ook in de Midlands, het oude industriegebied), master's degree in aardrijkskunde aan de universiteit van Liverpool, carrière in verschillende musea (Leicester Museums, Railway Museum in Swindon, Bristol City Museum, Liverpool Museums), in 1971 directeur van de Ironbridge Gorge Museum Trust.⁵ Cossons werkte veel voor de BBC en zorgde, samen met K. Hudson in de jaren 1969-1973, voor de zeer waardevolle *Industrial Archaeologists' Guide*.

Bij hem ontleen ik deze benadering:

In de geschiedenis van de mensheid was de Industriële Revolutie in Engeland een uniek fenomeen met repercussies voor de ganse wereld. Vandaag leven we in een maatschappij waarvan de economie in essentiële mate industrieel is; onze welvaart rust op de resultaten van industriële activiteit; onze omgeving — stedelijk en landelijk — is in grote mate bepaald door de gevolgen van twee eeuwen voortschrijdende industrialisatie. I.A. houdt zich in hoofdzaak bezig met deze omgeving. Het is in eenvoudige termen het onderzoek en de analyse van de fysische overblijfselen van de Industriële Revolutie.

De traditionele en aanvaarde archeoloog is iemand die oude beschavingen onderzoekt door te delven naar de overblijfselen ervan: zijn eerste techniek is dus vaak opgraven. Het resultaat ervan mondt uit in het vastleggen van kronologische en geografische scheidingslijnen in de maatschappelijke evolutie en in het classificeren van periodes aan de hand van specifieke kenmerken, vaak gebaseerd op een technologische typologie.

Het kan logisch klinken dat de periode van industrialisatie een gelijkwaardige behandeling zou krijgen, maar dit was tot kort geleden niet het geval. In de eerste plaats — en wellicht door de korte afstand in tijd — kwam men er niet toe om de volle implicaties van de Industriële Revolutie ook te bekijken in kulturele termen. Daarbij kwam

⁴ N. Cossons, *The BP Book of Industrial Archaeology*, David and Charles, Newton Abbot, 1975.

⁵ Ironbridge Gorge Museum Trust is het grootste museumopzet inzake I.A. Het is een enorm openluchtmuseum aan de Severn rivier, waar heel vroeg de industrialisatie begon en merkwaardige industriële monumenten bewaard blijven, o.m. de Iron Bridge.

een te duidelijk beeld van het leed en de schade die deze revolutie heeft veroorzaakt. Anderzijds waren de historici te benomen door documentaire bronnen voor de studie van de industriële periode: de onderzoekstechniek berustte dus op archiefstudie en niet op opgraving. Aldus speelt de historicus, die uitsluitend interpreteert op documenten, dezelfde rol als de archeoloog wiens enige informatiebron dat is wat hij kan vinden bij het opgraven.

Sinds een 20 jaar echter is er een groeiende erkenning van de fysieke overblijfselen van de Industriële Revolutie. Dit is meer te verklaren door diepgewortelde en emotioneel gegronde gevoelens dan enkel maar door de academische evidentie dat zij een bron van potentieel nuttige informatie zijn. Het belang is dus groter dan enkel maar 'archeologisch'. . . . Het is daarom essentieel om in het zoeken naar een definitie niet te vervallen in een extreme pontifiëring en om strikte en nauwe grenzen aan te geven voor iets dat zo nauw en zo dynamisch van karakter is in een zo vloeiend moment van ontwikkeling. I.A. zal zijn eigen grenzen, technieken en disciplines wel met de tijd afbakenen.

Heel sterk ook pleit Cossons om de I.A. te zien als een soort speciale landschappenstudie. De industriële revolutie was een uniek moment dat een zeer grote versnelling van innovaties meebracht, die het landschap fundamenteel wijzigden en waar de mens tot een gans nieuwe way of life kwam.

Bij Buchanan en Cossons, die we rustig kunnen aanvaarden als de meest gezaghebbende auteurs, komen we dus tot volgende definiëringen en begrenzingsbegrippen:

- populair: geen afgesloten academisme, maar inhakend op sociaal-kulturele behoeften van deze tijd en inhakend op eigen historisch erfgoed;
- multidisciplinair zonder voorrangsposities;
- historisch gebied: vanaf de industriële revolutie (2de helft 18de eeuw) omwille van de steeds snellere mutaties in het maatschappelijk leven. Men kan wel merken dat sinds kort die stormachtige opgang van de I.A. toch gevolgen heeft op de richting, die wordt ingeslagen.

Sinds maart 1974 is er voor het eerst een vaste nationale verenigingsstructuur tot stand gekomen: de Association for Industrial Archaeology.

In de herfst van 1976 kwam het eerste nummer van de 'Industrial Archaeology Review' uit.⁶ Het vernieuwde tijdschrift heeft duidelijk de ambities van een groot wetenschappelijk tijdschrift en hoofdredacteur John Butt, hoogleraar in economische geschiedenis aan de universiteit van Strathelyde, pleit in het editoriaal voor een meer gestructureerde aanpak van de academische studie van de I.A. Eén van de programmapunten is het invoeren van de I.A. als deel van historische studies in zes universiteiten binnen de komende tien jaar. Wel wordt de band met de buitenacademische wereld daarbij niet uit het oog verloren. De adjunct-hoofdredacteur is trouwens Ian Donachie, Staff Tutor in The Open University. In correlatie met dit tijdschrift en de overkoepelende vereniging tenslotte moet het '*Manifesto on the Industrial Heritage*' vermeld worden, een uitgave van de Association for Industrial Archaeology en de Council for British Archaeology. Het manifest wil een soort balans geven van de voorbije realisaties inzake I.A. en prioriteiten vastleggen voor de naaste toekomst.⁷ Men wil nu veel verder dan de National Record of Industrial Monuments naar een geplande overheidspolitiek voor behoud en reanimatie van industriële monumenten. I.A. in Groot-Brittannië is dus vanuit een spontane aanpak over enige wetenschappelijke coördinatie op het macropolitieke vlak geraakt.

3. Naast de situatie in het pioniersland Groot-Brittannië kan het wel verhelderend zijn ook eens elders te kijken vooraleer we de Belgische situatie aanpakken.

Noord-Amerika is hiervoor wel een uitgelezen voorbeeld. In de U.S.A. is de belangstelling voor de I.A. erg groot, maar toch ook pas in 1972 kwam het tot de oprichting van een *Society for Industrial Archaeology*. Basis van het initiatief lag (en ligt) in de Smithsonian Institution en het daaraan verbonden National Museum of History and Technology te Washington DC. Tevoren bestonden er in de U.S.A. geen lokale verenigingen voor I.A. zoals in Engeland, maar toch kon de Amerikaanse S.I.A. meteen op een sterke impact rekenen. Dit is ten dele reeds gereflecteerd in de stichtende Raad van Beheer, waar vrij bekende namen onder de gangmakers voorkomen, o.m. Ro-

⁶ *Industrial Archaeology Review*, vol. 1, nr. 1, Autumn 1976. Oxford University Press en Assoc. for I.A.

⁷ Exemplaren van dit *Manifesto on the Industrial Heritage* kunnen bekomen worden bij Prof. Dr. R. A. Buchanan, School of Humanities and Social Sciences, University of Bath, Claverton Down, Bath BA2 7A7.

bert M. Vogel van de Smithsonian Institution, de bekende socioloog Vance Packard en Theodore A. Sande, directeur van de National Trust for Historic Preservation. De aanwezigheid van een Vance Packard typeert de cultureel-psychologische achtergrond waarop ook in de U.S.A. de I.A. aan belangstelling wint. Op het einde van de vijftiger jaren werd Vance Packard de alom bekende criticus van onze stress- en consumptie maatschappij.⁸ 'Never confusing the possession of goods with the good life' was V. Packard één van de vroege predikers voor een kwalitatief beter leven. Het is onmiskenbaar dat ook in Amerika sterke belangstelling voor de I.A. in onze zeventiger jaren een nieuwe trend is in dit aangroeiend proces naast de milieuzorg en de consumentenbescherming. Theodore Anton Sande heeft net het eerste grote Amerikaanse handboek voor I.A. in Noord-Amerika gepubliceerd.⁹ Sande definieert I.A. als een combinatiegebied van geschiedenis, technologie, sociale wetenschappen en architectuur 'concerned with identifying, describing, interpreting and preserving industrial sites and structures of all kinds — as artifacts of American History, and as works that are rewarding in themselves.' In de U.S.A. ligt de nadruk wel sterker en bewuster op het aspect 'preserving': het verleden van de U.S.A. als natie is maar twee eeuwen oud en het valt dus helemaal samen met de industriële revolutie. De 'National Trust for Historic Preservation' steunt sinds enkele jaren zeer grote projecten en stimuleert ook wetenschappelijk onderzoek op I.A.-vlak. Men is er vooral verder gekomen met het bepalen van normen om te weten wat als belangrijk moet beschouwd worden en dus voor afbraak moet beschermd worden.¹⁰

De jonge Society for Industrial Archeology zocht vanaf de start een goed medium om met een breed publiek van experts uit verschillende disciplines en liefhebbers-geïnteresseerden contact te houden en haar functionele rol te toetsen. Dit medium werd de zeer verzorgde uitgave

⁸ Vance Packard haalde toen de best-sellerlijsten met *The Hidden Persuaders* (1957), *The Status Seekers* (1959), *The Waste Makers* (1960).

⁹ Th. A. Sande, *Industrial Archeology: A New Look at the American Heritage*, The Stephen Greene Press, Brattleboro, Vermont, 1976.

¹⁰ National Trust for Historic Preservation:

— *Legal Techniques in Historic Preservation*, 1972

— *A Guide to Delineating Edges of Historic Districts*.

Een mooi hoofdstuk ter zake ('Some preservation Definitions') komt voor bij: Tony P. Wrenn en Elisabeth D. Mulloy, *America's forgotten Architecture*, Nat. Trust for Hist. Preservation, 1976, blz. 205-215.

van de Newsletter, een tweemaandelijks publicatie.¹¹ In de zomer van 1975 kwam het eerste nummer van een prestigieus halfjaarlijks tijdschrift op de markt.¹²

4. Uiteindelijk kom ik bij België om comparatief een status questionis te geven van onze realisaties en opties in de I.A. Alhoewel het ook hier over een zeer kort stuk verleden gaat, zal het toch niet eenvoudig zijn om een volledig beeld op te hangen. De term is immers stormvenderhand bekend geworden en geen enkel deel van het historisch navorsingswerk krijgt thans zo vaak en zo ruim een plaats in de massamedia. De verwarring over inhoud en plaats van de I.A. loopt wat evenredig met deze plotse populariteit. Ik zal derhalve een poging doen om enkele van de meest markante en/of significante feiten van deze snelle opmars aan te stippen.

Het past vooraan de naam van Georges van den Abeelen te plaatsen. G. van den Abeelen: een zeer gecultiveerd man, adviseur-generaal bij het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO, tevoren VBN), heeft vanuit persoonlijke belangstelling voor het rijk industrieel verleden van België de eerste wetenschappelijke zoektocht ondernomen naar parallele belangstellingssferen in het buitenland. In 1971 begon hij hierover te publiceren.¹³ Op 8 december 1971 kwam G. van den Abeelen naar Gent op uitnodiging van wijlen Prof. Dr J. Dhondt, directeur van het Seminarie voor Nieuwste Geschiedenis. Dit was een dubbel gunstige bodem: Jan Dhondt was een stimulerende en kreative persoonlijkheid, die steeds bereid was in te haken op nieuwe richtingen; anderzijds was er onder de studenten een actiegroep S.O.S.-verleden ontstaan, waar dynamische jongeren, w.o. Adriaan Linters, hun studierichting concreet-maatschappelijk wilden valorise-

¹¹ *Society for Industrial Archeology Newsletter*, editor Robert M. Vogel, Smithsonian Institution (1e nr.: januari 1972). Af en toe verschijnen tevens *Newsletter Supplementary Issues* (8 van 1972 tot op heden, eind 1976). Het eerste nr., maart 1972 is een soort programmaverklaring: Ted Sande, *Some Thoughts on Industrial Archeology*.

¹² I.A. — *The Journal of the Society for Industrial Archeology*, vol. 1, nr. 1, Summer 1975, editor Emory L. Kemp, Department of Civil Engineering, West Virginia University.

¹³ G. van den Abeelen, *De industriële archeologie*, uitgave van het V.B.O., in stencil, s.d. (1971), 61 blz.

Een digest van deze tekst verscheen dan met rijke illustraties in franstalige en nederlandsstalige versie: ID., *De industriële archeologie*, speciaal nr. van Industrie, blad van het VBN, 1972, 30 blz.

ren. Als resultaat van deze eerste ontmoeting werd diezelfde dag de W.I.A.R.U.G. opgericht: Werkgroep voor I.A. aan de Rijksuniversiteit te Gent. Gent kende dus meteen twee componenten van groeiende belangstelling voor I.A.: top en basis, establishment en actiegroep. Daarbij was het gezelschap ook niet beperkt tot historici. Er waren verschillende disciplines aanwezig, vooral uit de groep van het Hoger Instituut voor Stedebouw en Ruimtelijke Ordening (H.I.S.R.O., w.o. ook de directeur Prof. Dr M. Anselin). De W.I.A.R.U.G. is sindsdien de I.A. op dezelfde wijze blijven benaderen: zeer open voor een multidisciplinaire aanpak, voor spontane acties en medewerking uit alle milieus.

Op 10 mei 1972 was de pionier Prof. Kenneth Hudson en een Engelse BBC-ploeg te gast in Gent en Brussel. De eigen BRT-televisie maakte kort daarop een eerste film over de I.A. in België.¹⁴ W.I.A.R.U.G. had inmiddels reeds de band gelegd met het Antwerpse Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis (U.I.A., Prof. Dr R. Baetens en A. Thijs), dat vanuit hoofdzakelijk archivalische belangstelling en beperking tot de Moderne Tijden (16de-18de eeuw) de lijn wou doortrekken naar I.A. Te Mons kwamen contacten tot stand met Prof. Dr Marinette Bruwier. Op 29 januari organiseerde de Vlaamse Geschiedkundige Kring onder impuls van A. Linters een eerste mini-colloquium.¹⁵ Inmiddels was voldoende los gekomen om op wetenschappelijk terrein een grotere sprong te maken. Een architect had in Henegouwen één van de meest merkwaardige sporen van de Belgische industrialisatie opgekocht en ten dele zelf gerestaureerd. In het complex Grand Hornu verliep op 26 en 27 mei 1973 het eerste Belgisch colloquium met een zeer ruim succes (150 deelnemers).¹⁶ Uit het colloquium kwam de gedachte aan de oprichting van een nationaal centrum voor I.A. onder voorzitterschap van G. van den Abeelen.¹⁷ Een concreet plan, materiële middelen en een duidelijk inzicht in de

¹⁴ Eerste uitzending 20 oktober 1972: 'De Toekomst van ons Verleden'.

¹⁵ V.G.K., Film en Paneelgesprek: De Rol van de I.A. in de hedendaagse geschiedenisbeoefening.

¹⁶ M. Bruwier, *A propos du Colloque d'Archéologie industrielle des 26 et 27 mai 1973. Université de l'Etat à Mons, Le Grand-Hornu*, Revue belge d'Histoire contemporaine, IV, 1973, 3-4, blz. 515-530.

¹⁷ Het C.I.A. kreeg, bij akte, gedaan te Brussel op 26 september 1974, de juridische vorm van een v.z.w. (bijlage tot het Belgisch Staatsblad, 13 februari 1975).

— *Après le premier colloque national d'Archéologie industrielle*, Une interview de Mlle Bruwier, MM. G. van den Abeelen, Ch. Léva et Fr. Roelants du Vivier, Bulletin F.E.B., nr. 18, 20 juni 1973.

objectieven van de I.A. had dit nieuwe centrum niet. Veruit het belangrijkste opzet kwam door de opdracht om de wetenschappelijke leiding te nemen van een grote tentoonstelling.

Met de imposante tentoonstelling 'En toen kwam de machine' in de Brusselse Passage 44 van 29 november 1975 tot 4 januari 1976 zat in naamgeving en opzet reeds een soort programma.¹⁸ Deze tentoonstelling bracht de I.A. helemaal in de publieke belangstellings sfeer met meer dan 80.000 bezoekers, waaronder 400 scholen. De opening was een echte high society-happening met honderden genodigden, te beginnen met de Koning en de Koningin in hoogsteigen persoon. De pers gaf brede commentaren en de rijk geïllustreerde catalogus was op minder dan geen tijd uitverkocht en diende verschillende keren in herdruk te komen. Deze catalogus bevat terzelfdertijd een uitgebreid methodologisch gedeelte, dat zowat de filosofie van deze nieuwe discipline weergeeft, zoals ook de opdrachtgevers — de machtige openbare bankiers van Gemeentekrediet en N.M.K.N. — het wilden. De eerste inleider is G. van den Abeelen, die hier nog scherper een kronologische afbakening verdedigt: van het einde van de Oostenrijkse periode (hij noemt de bekende 'Relevé général des manufactures, fabriques et productions des Pays Bas autrichiens' van 1766) tot een terminus post quem in 1914. Binnen deze tijdszone merkt hij aan als studie-objecten: gebouwen, werktuigen, machines, management, bewoning van arbeiders en patroons, transport, distributie (winkeltypes, 'passages', grootwarenhuis . . .). De methode begint met een inventaris in de zin van de Engelse 'National Record of Industrial Monuments'.¹⁹ Verder komt het aanboren van alle gedrukte bronnen (katalogi, briefhoofden, bundels van hinderlijke bedrijven of het zgn. onderzoek de comodo et incommodo, bedrijfsarchieven . . .). Tenslotte komt het iconografisch materiaal. Pas helemaal in de laatste alinea en evasief, sprekend over de verre taken van Morgen, spreekt Van den Abeelen over de problematiek van behoud en restauratie.

In een volgende bijdrage over de I.A. in België wijkt Prof. Marinette Bruwier (Rijksuniversitair Centrum Mons) amper af van de definiëring van Van den Abeelen. Het onderzoeksgebied is voor haar een

¹⁸ *En toen kwam de Machine. Ontmoeting met de Industriële Archeologie*, Brussel, uitg. Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid en Gemeentekrediet van België, 1975, 192 blz.

¹⁹ Opgemaakt door het 'Centre for the Study of the History of Technology' van de Universiteit van Bath (leiding Prof. Dr. R. A. Buchanan).

soort spiraal met als centrum en uitgangspunt de machine, die het hart van de maatschappelijk-economische vernieuwing vormt. Wanneer zij daarbij een overzicht wil geven van wat reeds aan effectief onderzoek gedaan is of aan de gang is, blijkt de oogst erg mager en uiterst dispaaraat te zijn.

Derde bijdrage is deze van een voortreffelijk 'klassiek' archeoloog, Prof. Dr J. Mertens (Katholieke Universiteit Leuven). Het is één van de pogingen om beproefde archeologische methodes op de I.A. toe te passen (prospecti via historische bronnen, topografische en pedologische kaarten, plans, toponymie, luchtfoto, natuurwetenschappelijke technieken . . .; behandeling in situ door opgraving en nauwkeurige beschrijving van het object in zijn milieu; interpretatie van de archeologische inlichtingen). Die inbreng kan natuurlijk verrijkend zijn, maar in algemene zin blijft het toch zo dat de klassieke archeoloog er moeilijk kan aan denken de I.A. als een nieuw verlengstuk in zijn discipline op te nemen. De term I.A. is hier weer eens misleidend. Paradoxaal zou men kunnen stellen dat het werkterrein van de I.A. zo moet zijn dat het werk van de archeoloog uit de 21ste eeuw uitgespaard zal zijn.

De ervaringen van Grieks-Romeinse, pre-Columbiaanse of Middeleeuwse archeologie zijn zelden rechtstreeks toepasbaar op een negentiende-eeuwse problematiek. Andere disciplines zoals de kunstgeschiedenis, bibliotheek- en archiefwezen en museumwetenschap moeten wellicht meer gewezen worden op hun potentieel zeer nuttige rol voor de ontwikkeling van de I.A.²⁰

Tenslotte heeft de grote tentoonstelling nog een zeer gunstig effect gehad omdat dezelfde opdrachtgevers te dier gelegenheid ook de sponsors waren van een nieuwe B.R.T.-televisiefilm over I.A., 'Het Zwarte Archief', op een script van A. Linters.²¹ Deze film kan als didactisch stuk zonder enige twijfel als het beste aangeprezen worden van wat over I.A. in de massamedia verscheen.

²⁰ In de catalogus van 'En toen kwam de machine' is ook in die richting gedacht met interessante bijdragen van L. Fr. Génicot, A. Lederer, A. Linters, L. Willem, H. Coppejans-Desmedt, L. Danckaert, G. Abeels en J. Stiennon.

²¹ Langs Waalse kant maakte Chr. Huart voor de RTB de film 'Ce pays est à vous'. Inmiddels werden in verschillende andere programma's van de dienst cultuur en vrijetijdsbesteding aandacht gewijd aan de I.A., o.m. op 22 januari 1976 in het programma 'Leef nu' over de activiteiten van de W.I.A.R.U.G. voor de conservatie van een oude kartonfabriek in Alsemberg.

5. Tot op heden is het dus wel duidelijk dat in ons land de activiteiten van en voor I.A. zeer vlug tot grote omvang zijn geraakt, maar dat men daarbij zeker nog niet veel verder is dan Engeland of Amerika, i.z. methodologie, definiëring en begrenzing. Dat men nog erg zoekende is kan goed geïllustreerd worden met een artikel van A. Thys van het Antwerpse Centrum voor Bedrijfsgechiedenis.²² Misschien is de auteur er zich niet van bewust dat hij met zijn lovenswaardige poging tot theoretische en methodologische fundering ons helemaal in de mist zet. Eerst verruimt hij immers het onderzoeksgebied: een verruiming in de tijd, want hij verzet zich tegen de beperking van het tijds kader tot de Industriële Revolutie; dan een verruiming tot de studie van de ganse materiële cultuur (voedsel, kledij, bewoning, levensstandaard veel meer dan oude industriegebouwen, werktuigen en machines). Staan we daar dan in dit gebied van tijd, noch omvang gemeten, dan poogt A. Thys een onderzoeksmethode op punt te stellen, geldig van de late Middeleeuwen tot nu. Het is een ideaal beeld dat het onderzoek fractioneert per gemeente, waar dan zowat alle denkbare primaire en secundaire bronnen voor bewerking aangeprezen worden. Erg praktisch en opwindend zal dat wel niet overkomen bij de disparate en steeds groter wordende groep belangstellenden in I.A. Elke krant of weekblad in dit land heeft een artikel of artikelenreeks aan de I.A. gewijd. De open lessencyclus, die de W.I.A.R.U.G. heeft ingericht vanaf 13 oktober 1976 in de Gentse Universiteit heeft een onverhoopt sukses: meer dan 200 mensen uit zeer verscheidene beroeps- en leeftijdsgroepen hebben zich reeds aangeboden.²³ Het zeer grote sukses van dit Tongerse colloquium en mooie tentoonstelling is opnieuw een aanduiding van grote belangstelling.

Zo ben ik aan de misschien gek klinkende titel: 'Er bestaan geen industriële archeologen' gekomen. Het zou doodjammer zijn dat men

²² A. Thijs, *Industrial Archaeology as a Branche of the Study of the History of Material Culture, some theoretical and methodological Considerations*, Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, VI, 1975, 1-2, blz. 145-156.

²³ De eerste lessencyclus is opgebouwd vanuit een algemene introductie over I.A., algemene lessen over het sociaal-economisch kader, algemene lessen over het technisch-wetenschappelijk kader (in het Museum voor de geschiedenis van de wetenschappen van Prof. Dr. J. B. Quintyn) en dan een reeks lessen over specifieke onderwerpen: stoommachines, molens, textielproductie, drukpers, fotografie als techniek en als bron, kleiverwerkende nijverheid en baksteenproductie, kanalen en waterwegen, 19de en 20ste-eeuwse architectuurstijlen, ideologische arbeidershuisvesting en Britse films over I.A.

dit spontaan, cultureel-psychologische belangstellingsveld afremt door een te gesloten wetenschappelijk rigorisme of door inertie. Het nationaal C.I.A. lijkt momenteel te lijden aan deze inertie. Naast de uitvoerig besproken tentoonstelling is men slechts met vrij grote moeite gekomen tot de uitgave van een bescheiden tijdschrift.²⁴ De actie voor inventarisatie van industriële monumenten verloopt zeer traag. Men aarzelt over de verschillende aanpak in Wallonië en in Vlaanderen. Men aarzelt vooral in te spelen op het spontane en actieve proces aan de basis. In de W.I.A.R.U.G. vergeet men niet dat het nochtans vanuit spontane basisactie was dat men mensen en ervaringen verzamelde.²⁵ Zonder twijfel maakt men dan fouten of begaat men eens spijtige vergissingen, maar er groeit iets en er wordt iets gerealiseerd. Erg belangrijk voorbeeld hier is de geslaagde actie van de W.I.A.R.U.G. voor een textielmuseum in Gent, de eerste stad op het continent waar de Industriële Revolutie in de textielbranche begon. De stad heeft een oude weverij-spinnerij met oorsprong in de Napoleontische tijd aangekocht en er is een vaste organisatiecommissie opgericht. Binnen in de W.I.A.R.U.G. werkt dan een multidisciplinaire ploeg aan een gemotiveerd en wetenschappelijk referentiekader voor zo'n museum, vooral steunend op uitmuntende ervaringen in Nederland te Tilburg en te Enschede.²⁶

Het zou zeker onbillijk zijn en onjuist om dergelijke initiatieven als de enige en beste te noemen. Zij geven echter illustratief de m.i. interessantste richting aan voor de I.A.

Men mag niet vergeten dat ook in België, net zoals in Engeland en enkele andere vroeg-geïndustrialiseerde landen, de zeer grote belangstelling en de publieke opinie geleid hebben tot een concrete macropolitieke opvang van deze belangstelling. We merken dit zeer goed

²⁴ 'Informations-Centre d'Archéologie industrielle' en 'Mededelingen-Centrum voor Industriële Archeologie', redactie-secretariaat Koninklijke Bibliotheek — afdeling Kaarten en Plans, Keizerslaan 4, 1000 Brussel. Het eerste nummer verscheen in januari 1975. Nederlandse en Franse redacties zijn gescheiden.

²⁵ Een typisch voorbeeld van dit actieve groeiproces vindt men in het (gestencilde) artikel van A. Linters, *De Jeneverstokerij Theunissen te Hasselt. Een onderzoek naar de mogelijkheid en de wenselijkheid tot bescherming en revalorisatie van een industrieel-archeologische site*, Hasselt, 7 januari 1973.

²⁶ Cf. o.m. *Een eerste benadering van een inrichting van de permanente expositie in het Textielmuseum — Nieuwe Stijl*, Stichting Twents-Gelders Textielmuseum, Enschede, januari 1977. Interessante informatie vindt men ook in het *Mededelingenblad van de Vereniging Technische Verzamelingen* (sinds 1972) met hoofdzetel te Delft.

in de politiek van ons Ministerie van Kultuur en in de nieuwe politiek van een hele reeks stadsbesturen. De actieve Rijksdienst voor Monumentenzorg heeft duidelijk de I.A. in zijn werkingssfeer opgenomen.²⁷ Dit is vanzelfsprekend erg verheugend. Daarom, nu meer en sneller en effectiever nog, moet de I.A. zich ontwikkelen tot een regulerende wetenschapsdiscipline. De belangstellenden voor I.A. komen uit vele en soms contradictorische werelden: het is de zoon uit een industriële bourgeoisie, die de glorie van een stuk verleden wil op-poetsen; het is de verzamelaar of liefhebber van ouderwetse getuigenissen; het is de fan van stoomtreinen of briefhoofden; het is de buurtwerker die de oude kleuren van zijn wijk wil reanimeren; het is de sociale werker, die de herwaardering van oude beluiken belangrijker vindt dan het creëren van nieuwe beluiken in hoogbouw; het is de amateur-fotograaf, die vastlegt wat anders door vernieling onbekend wordt; enz. . . .

Voor dit bont gezelschap moeten historici, kunsthistorici, urbanisten, architecten, ingenieurs . . . samen werken, een gecoördineerde en wetenschappelijke aanpak voorstellen. Wetenschappelijk, d.i. controleerbaar, universeel kommuniceerbaar, vergelijkbaar, dienstig ten slotte voor een volmaakter beleid van een maatschappij, die uit de industriële tijd is gegroeid.

²⁷ Er zijn vele voorbeelden hiervoor op te noemen. Cf. A. Linters, *Het industrieel-archeologisch Landschap*, Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen, M75 + Berichtenblad, nr. 22, februari 1977, blz. 12-19.